

вдосконалення навчання на основі використання інформаційно комунікативних технологій, зокрема в тих країнах і регіонах, де як і раніше слабка відповідна база [1].

Висновки... Викладачам необхідно змінити розуміння власної ролі в процесі навчання. Вони повинні усвідомлювати себе не стільки експертами, що доносять певний зміст, скільки людьми, здатними створити і підтримувати освітнє співтовариство як із студентами, так і з колегами. В успішних навчальних закладах працюватимуть ті, хто володітиме старими навчальними методами, які виправдовували себе раніше і продовжують зберігати своє значення і сьогодні, але, в той же час, зможуть відмовитися від багажу, що заважає нововведенням, зможуть створити оточення, в якому можливо була б уява, пошук рішень за межами старих рамок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. http://www.usdla.org/html/journal/AUG01_Issue/article01.html
2. Олійник В. В. Організаційно-педагогічні основи дистанційної освіти і навчання : Монографія / Віктор Васильович Олійник. – К. : Міленіум, 2003. – С. 390–393.
3. Дистанційний навчальний процес : навч. посібник / За ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка – К. : Міленіум, 2005.
4. Указ Президента України „Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 липня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.crime-research.org/library/Ukaz_Inter.htm.
5. Кухаренко В. Н., Рыбалко Е. В. Функции и значение общения в дистанционном обучении [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.users.kpi.kharkov.ua/lre/seminar/58.htm>
6. Лиферов А. Дистанционное образование как фактор формирования единого мирового образовательного пространства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-m.sotcom.ru/6-7/tehn-obr.htm>

Аннотация

А.Н.Самойленко

Современные подходы к оценке и перспективам развития дистанционного образования

В статье дана оценка перспективности внедрения в учебный процесс современного университетского образования технологий дистанционного обучения. Дана оценка роли преподавателя университета в сегодняшнем и будущем учебном процессе в свете дистанционных компьютерных технологий.

Ключевые слова: *технологии дистанционного обучения, дистанционные компьютерные технологии, учебная среда, нетрадиционное образование.*

Summary

О.М.Самойленко

Modern approaches to estimation and perspectives of the development of the remote education

The article deals with the assessment of perspectivity of introduction in educational process of modern university education of technologies of remote study. The estimation of the role of the teacher of university in today's and future educational process from the point of view of remote computer technologies is given.

Key-words: *technologies of remote education, computer technologies of remote education, educational environment, non-traditional education.*

Дата надходження статті

„18” червня 2008 р.

УДК 371.4 (09) (477)

М.В.СОЛОВЕЙ,

кандидат педагогічних наук

(м.Хмельницький)

Навчальні екскурсії у загальноосвітніх школах України у 20-х роках ХХ століття

У статті розглянуто основні напрями шкільних екскурсій, методичне забезпечення та підготовку вчителів до їх проведення у 20-х ХХ століття. Екскурсійна робота в школі була передумовою розгортання мережі позашкільних закладів – дитячих туристсько-екскурсійних станцій, які з'явилися в Україні у 30-х роках.

Ключові слова: *Екскурсії, екскурсійний метод, екскурсійна база, навчальний план, трудова школа.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Туризм і екскурсійна діяльність у сучасному світі стали важливим чинником міжнародних відносин, культурно-історичного розвитку, перетворюються у складову вітчизняної системи освіти [14]. У педагогічній думці змінюється ставлення до мандрівок і подорожувань. На фоні традиційного уявлення про туристсько-краєзнавчу роботу, її виховні функції, зароджується педагогіка туризму [11], *об'єктом якої є виховання навчання і розвиток особистості в контексті пізнавальних, гуманітарних і соціальних функцій туризму.*

На нашу думку, це є цікавий напрям наукової і практичної діяльності. Разом з тим, міркування про педагогіку туризму мають бути обґрунтованими як методологічно, так і з історико-педагогічних позицій. Будь-яке суспільне явище, будь-який науковий факт з'являються не раптом, а є результатом поступального розвитку. Що стосується туризму, то твін розвивається і значною мірою підтримується навчальними закладами. Це зумовлює нас розглянути шкільні екскурсії не тільки в актуальному просторі, а й історичному вимірі, як педагогічне явище, що має свої особливості і розвивалось упродовж тривалого часу в контексті ідеології, суспільних зв'язків, концепцій освіти і виховання.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У цій статті ми будемо опиратись на останні дослідження з історії екскурсійної справи в Україні, репрезентовані В.Федорченком, О.Костюковою, Т.Дьоровою, М.Олексійко [1], які розкривають екскурсійну діяльність наукових установ, громадських організацій, спеціалізованих туристсько-екскурсійних служб у ХХ столітті. Їх погляди на проблему широкі, торкаються різних соціально-економічних і культурних аспектів розвитку держави в різних історичних періодах, у кожному з яких туризм і екскурсійна діяльність виокремлюється як своєрідний феномен соціокультурного розвитку людей. У цьому контексті автори, не вдаючись у педагогічну диспозицію, фрагментарно торкаються питань екскурсійної роботи у навчальних закладах.

Формулювання цілей статті... Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб виокремити навчальні екскурсії в роботі загальноосвітніх шкіл 20-их років як системне педагогічне явище, розвиток якого передував становленню позашкільної туристсько-екскурсійної роботи.

Виклад основного матеріалу... Шкільна екскурсійна робота у 20-х роках ввібрала кращі традиції екскурсійної діяльності громадських організацій і навчальних закладів кінця ХІХ початку ХХ століття [1; 13]. Школами, просвітницькими і громадськими організаціями проводились історичні, природничі, літературно-мистецькі, паломницькі екскурсії, екскурсії в музеї та вищі навчальні заклади. Важливу роль в організації екскурсій з учнівською молоддю відігравали екскурсійні комісії при навчальних округах.

В умовах нової ідеології побудови держави, нової школи, основне завдання полягало в тому, щоб змінити і перебудувати організаційні форми навчання й виховання, вкласти у них новий зміст. Всі дореволюційні предмети і методи виховання піддавались ретельній перевірці. Екскурсія ж як форма організації навчально-виховного процесу залишалась і відповідно до постанови Народного комісаріату освіти №5 від 12.05.1919 року була обов'язковою для всіх, розглядалась як важливий засіб виховання, набула ознак системності, охопила практично всі напрями навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

Загальне керівництво екскурсійною справою в той час здійснював Наркомос УСРР, зокрема секція екскурсійно-музейної роботи. Питання організації екскурсій у загальноосвітніх закладах розглядалось комплексно. Насамперед екскурсії були внесені у навчальні плани, *по-друге*, велись науково-методичні дослідження цього питання і підготовка вчителів; *по-третє*, планувались позакласні далекі і близькі екскурсії й туристичні подорожі; *по-четверте*, розроблялась і розвивалась мережа центрів, які займались організацією масових екскурсій, в тому числі й учнівських.

Піклуючись про ідейно-політичне загартування майбутніх будівників нового суспільства, радянське керівництво запроваджувало екскурсії як обов'язковий елемент навчальних планів, знаходило можливість вести підготовку спеціалістів екскурсійної справи, надавати пільги школярам-екскурсантам, які подорожували у позаурочний час.

Екскурсії та екскурсійний метод зайняли відповідне місце в наукових дослідженнях і методичному забезпеченні навчального процесу. Проблеми теорії і методики екскурсій обговорювались на конференціях і нарадах навчально-виховних закладів шкільної та позашкільної освіти. Широке використання екскурсійного методу у практиці ґрунтувалось на дослідженнях Б.С Райкова (шкільні екскурсії їх значення та використання), М.П.Анциферова (теорія і практика екскурсій із суспільствознавства), В.А.Герда (екскурсійна справа), С.В.Краснухи (позашкільні екскурсії).

В цей час Григорій Ващенко [2] розглядає екскурсію як метод, який об'єктивує дослідницьку роботу, сприяє вивченню природи і суспільних явищ такими, які вони є в реальній дійсності, незалежно від дослідника; активізує пізнавальний інтерес учня, який самостійно, виходячи із власних можливостей, „...шукає явище, наближається до нього” [2, 314]. Педагог обґрунтовує вимоги до змісту, мети і методики підготовки до екскурсій, проведення та обробки зібраних матеріалів. На його думку, алгоритм проведення навчальної екскурсії включає: а) продумування змісту, який має бути різний, відповідати навчальним програмам і найголовніше – сприяти опануванню учнями певними науковими знаннями; б) визначення мети, яка, в залежності від віку, може бути *вузька, спеціальна і широка*. У початковій школі він рекомендував ставити широку мету, майже схематизувати її, а у старших класах конкретизувати, виділяючи спеціальні завдання дослідницького характеру. Далі слід продумати процес проведення і організацію дослідницької роботи дітей, побудувати її таким чином, щоб учні під час екскурсій самостійно проводили спостереження та збір польового матеріалу. В інтересах справи Г.Ващенко

рекомендує давати пояснення стосовно тих чи інших процесів та явищ, враховуючи рівень підготовки школярів. Наступний – останній елемент алгоритму – опрацювання зібраного матеріалу, який обов'язково систематизується і вивчається. Завдання полягає в тому щоб встановити причинно-наслідкові зв'язки між явищами і підвести їх під певні закони природи чи суспільного життя.

Отже, методично всі навчальні екскурсії проводились за єдиною схемою, а їх підготовка поділялась на три етапи: власне підготовка, проведення та опрацювання матеріалів. На першому етапі вирішувалось питання про місце проведення екскурсії та екскурсійні об'єкти, розроблявся організаційний план. На другому відбувався безпосередній огляд маршруту, дослідження об'єктів, фіксування цікавих явищ, потрібних відомостей. По закінченню екскурсії, на третьому етапі, проводився облік та систематизація зібраних матеріалів, створення карт, діаграм, таблиць.

Досліджуючи екскурсію як метод навчання, Г.Поліщук [10] стверджує, що у 20-х роках ХХ століття досвід і методику навчальних екскурсій розкрили С.Ананьїн (екскурсійний метод викладання), К.Брезкун (дослідні екскурсії в природу), Ф.Гофман (про методи роботи з суспільствознавства), В.Воропай (математичні екскурсії), П.Волобуєв (питання методики краєзнавчої роботи), К.Міхно (екскурсії на пасіку), С.Тисаревський (шкільні ботанічні екскурсії), Н.Загоровський та ін.

Теоретичні розробки опрацьовувались, і на їх основі вчителям надавались рекомендації щодо змісту і методів навчальних екскурсій, перетворення їх на живе, активне спілкування і творче навчання учнів. У вищих педагогічних навчальних закладах розгорнулась підготовка вчителя-організатора екскурсійної справи. Ставилось завдання не тільки сприймати, а й вивчати екскурсійну методику, щоб потім шляхом проведення екскурсій формувати світогляд нової людини, яка мала бути носієм нової ідеології.

В цілому, пошуки істини сприяли оцінці екскурсій як ефективного методу навчання, розробці їх теоретичних та організаційно-методичних засад у нових соціально-економічних та ідейно-політичних умовах.

Застосування екскурсійного методу відкривало великі перспективи для ідейного впливу на молодих людей. Тому державні органи управління освітою надавали цьому методу перевагу і в процесі експериментування в освіті, яке було характерним явищем для цього часу, екскурсійна робота була присутня і в методі проєктів, і в Дальтон-плані, і особливо в комплексних програмах.

У навчальних закладах розгорталась *практична діяльність* з організації насамперед навчальних екскурсій. Педагоги шукали власні ефективні методи роботи під час екскурсій, оскільки книжкового матеріалу для вивчення було недостатньо. Цінність екскурсійного методу вбачили в тому, що він надавав можливість учням охоплювати всі складні явища, синтезувати той матеріал, який нагромаджувався в процесі роботи. Під час екскурсій учні перевіряли деякі наукові твердження під час вивчення свого краю. Двадцять років минулого століття були непростими для вирішення численних соціально-економічних проблем, в тому числі і освітянських. У цей час сталися зміни в галузі освіти, адже масштабні плани перетворення всіх галузей економіки і культури вимагали великої кількості знаючих людей. Після тривалих дискусій, як пише С.Сірополко [12, 669], „...трудова, семирічна школа стає основним типом школи соціального виховання”, а її перший концентр – 4 річна школа, постановою Ради Народних комісарів від 25.11.1924 року визнається обов'язковою для всіх дітей. Навчання у школах здійснювалось на основі *комплексних програм*, в яких зміст освіти розглядався на основі зв'язку з місцевим краєзнавчим матеріалом, з виробничою практикою, трудовим життям країни, що вимагало перебудувати навчально-виховний процес таким чином, щоб найголовнішим його моментом виступало виробниче оточення. Дієвою формою ознайомлення з усіма важливими галузями виробництва визнавалась екскурсія, якій з-поміж багатьох методів навчання приділялась особлива увага. Екскурсійна робота забезпечувала безпосередній контакт дітей із довкіллям, виробничим оточенням сприяла загартуванню, виявленню самостійності, творчості, формуванню позитивних емоцій, волі при розв'язанні певної навчальної проблеми.

Екскурсії планувались на весь рік, і дійсно стали складовою частиною навчального процесу, методом навчання і, відповідно до плану семирічної школи, були закладені в основу вивчення курсу „Краєзнавство”, інших навчальних дисциплін.

Однак, основна їх частина припадала на літній триместр. Кожна трудова школа подавала план їх проведення на затвердження у губсоцвих, зазначаючи її тему, мету і маршрут.

Більш детальне уявлення про екскурсії у трудовій школі дає нам „План краєзнавчої роботи для сільських трудшкіл першого концентру на III триместр” [9], розроблений інспектурою народної освіти Глухівського окружного Виконавчого комітету. У цьому документі екскурсія визнається необхідною і обов'язковою формою роботи, завдяки якій учні вивчають трудову діяльність та соціальні відносини людей. Перед школою ставилось завдання познайомити дітей із селянським господарством, місцевим виробництвом, виробничим життям, місцевими природними багатствами, шляхами і засобами їх використання.

У документі, що аналізується, пропонувались екскурсії по таких комплексних темах як весняні роботи, День лісу, боротьба з посухою, шкідниками, бур'янами, план праці на літо, село та місто, УСРР та

СРСР. До кожної комплексної теми визначався зміст завдань для дослідження (таблиця 1). Так, наприклад, з комплексної теми: „Весняні роботи” на першому році навчання передбачались екскурсії в ліс, сад, поле для спостереження за природою, весняними роботами. Дітям доручалось скласти календар весняних робіт в індивідуальних господарствах, з визначенням часу та окремих культур; дослідити й записати плоді дерева місцевих садків і головні рослини місцевих городів.

На другий рік проводилась екскурсія у сільраду, в поле і сад для спостереження за сільськогосподарськими роботами; на третій і четвертий рік – на метеорологічну станцію, до землевпорядних органів, на агрономічні ділянки. Завдання дослідницької роботи ускладнювались. Учні під час екскурсій складали колекції рослин, тварин, мінералів, ґрунтів, схеми технологічного процесу місцевого виробництва, економічні показники відображали у формі планів, діаграм, таблиць. Далі рекомендувалось відбирати матеріали для збереження їх як краєзнавчі експонати у шкільному музеї.

Таблиця 1

Тематика екскурсій та зміст екскурсійної роботи за комплексними темами (витяг)

Рік навчання	Тема екскурсії	Зміст дослідницьких завдань
„План праці на літо”		
Перший	1. Річки, ставки, криниці місцевого краю. 2. До дитячих садків, майданів чи ясел. 3. Екскурсія до громадських організацій: комнезаму і комітету взаємодопомоги.	Дослідження санітарного стану місцевих вод. Види водойм і їх зміни протягом літа. Знайомство з працею у місцевих садках. Дослідження роботи громадських організацій влітку.
Другий	1. В поле на сільськогосподарські роботи. 2. В сільбуд, хату-читальню.	Вивчити знаряддя та прийоми праці влітку. Дослідити роботу місцевих громадських установ
Третій	Екскурсія до сільськогосподарської кооперації	Спостереження за обробкою ґрунту і її впливом на розвиток сільськогосподарських культур. Виробнича праця на пришкільній ділянці, вирощування різних культур з різними способами обробки ґрунту.
День лісу		
Перший	Спостереження за породами дерев і збирання колекцій	Познайомитись з породами лісових дерев. Скласти дендрологічні колекції(листя, деревина, кора) Ознайомитись з прийомами посадки дерев.
Другий	Спостереження за породами дерев.	Описати ліси в околицях, визначити породи дерев, скласти план-схеми місцевих лісів.
Третій	До лісництва До кустарів До лісопильного заводу й профспілок.	Дослідження стану лісового господарства, культурного лісонасадження та використання лісів. Спостереження за місцевим виробництвом з дерева, складання місцевих колекцій з дерева. Спостереження за роботою лісопильного заводу, складання колекції зразків виробів лісопильного заводу. Визначення економічного значення лісопильного заводу. Дослідження життя робітників і склад профспілок.
Четвертий	До місцевої земельної і лісової громади.	Дослідження місцевого лісового господарства. Лісів околиць, які колись

	були і які залишились. Скласти дендрологічну колекцію місцевих лісових порід та колекцію виробів із дерева. Вибрати місце і посадити дерева.
--	--

Таким чином, із наведених прикладів випливає, що радянська школа, як зауважували П.Волобуєв і П.Мостовий, поспішала „...зв'язатися з сучасністю, з тим, що її безпосередньо оточує” [13]. Такий зв'язок диктувався логікою побудови навчального процесу, який не обов'язково прив'язувався до місцевих умов, місцевого оточення.

Крім цього, передбачалась система планових шкільних екскурсій, пов'язаних із вивченням шкільних предметів, що допомагало дітям опанувати теоретичними знаннями, пов'язати їх з практикою життя під час відвідування природних, культурних чи господарських установ. Добре організована робота під час екскурсій сприяла накопиченню матеріалу для поглиблення знань із природознавства, краєзнавства, хімії, фізики тощо. Навчальний матеріал перевірявся і закріплювався на екскурсійних об'єктах.

Найбільш поширеними були екскурсії з природознавства і географії. Учні вивчали рельєф, місцеві водойми, рослинність, тваринний світ і все те, що характеризувало природно-географічне оточення, було традиційним і типовим у загальноосвітніх школах.

Значне місце займали екскурсії з історії і суспільствознавства, вивчення яких було підпорядковане суспільно-політичним процесам країни. На першій окружній нараді викладачів суспільствознавства підкреслювалась обов'язковість використання екскурсійного методу. Рекомендувались довготривалі екскурсії до села для міських шкіл, які проводились під гаслом „Більше безпосереднього вивчення життя й природи, й тому більше екскурсій на сільськогосподарське виробництво та в природу”. Школа прагнула сформуванню в учнів творчий підхід до осмислення навколишнього світу, тому саме під час екскурсій відбувалось дослідження різноманітних суспільних та природних явищ. У викладанні суспільствознавства вчителі виділяли дослідну екскурсію як вищий ступінь активного вивчення навчального предмета. В процесі дослідницької діяльності із суспільствознавства учні порівнювали життя міської і сільської родини, організацію влади до революції, історію Ради села, досліджували господарство села в цілому, а потім вивчали, порівнювали сільські двори. Вивчалися питання економіки, народне господарство, його розвиток і форми, організація господарської діяльності, загальні економічні явища та чинники.

Навчальні екскурсії проводились в межах тієї місцевості, де знаходилась школа, поступово стрижнем краєзнавчих екскурсій ставало виробництво. Аналіз їх тематики свідчить, що діти під керівництвом наставників вивчали свій край крізь призму ідеології та виробничих відносин, що було невід'ємним принципом трудової школи. Так, наприклад, одна із шкіл м. Катеринослава, плануючи літні екскурсії, ставила за мету : „Ознайомити дітей з добуванням залізної руди і умовами праці робітників, або ж в іншій екскурсії ознайомити з природою і умовами праці в Криму і тому подібне, що вказувало на виробниче спрямування екскурсійної роботи [17]. У комплексному плані першої трудової школи Кам'янця-Подільського, при вивченні теми „Повільний перехід від зими до весни” передбачались екскурсії „...з метою ознайомлення з рухом річок, з рельєфом суходолу, ...з розвитком дерев, з виробничою діяльністю” [4]. Після проведення екскурсії вчитель обговорював з дітьми побачене, школярі ліпили і малювали рельєф місцевості, розв'язували завдання на виробничу тематику.

Поряд із екскурсіями, які впливали з логіки навчальних програм у окремих школах, діяли туристсько-краєзнавчі гуртки, які практикували далекі екскурсії і подорожі у позаурочний час. Переважали 1-3 денні екскурсії до повітового центру чи центру губернії, до Харкова – столиці України, до древнього Києва, до промислових і культурних центрів. Але, незважаючи на це, як видно із звітів, що надходили до Наркомату освіти України [16], у школах організовувались далекі екскурсії і подорожі до Москви, Ленінграду, в Крим, на Південний і Північний Кавказ. Далекі екскурсії мали важливе значення у вихованні дітей, сприяли розширенню світогляду, усвідомленню тих економічних зрушень, які відбувались у державі. У цьому значну допомогу надавав Наркомос УСРР і відповідні освітянські структури на місцях. Державне і партійне керівництво того часу вбачало у цьому важливу справу і доручило головному управлінню політосвіти та екскурсійно-музейному відділу Наркомосу УСРР розробити положення про формування туристсько-екскурсійних закладів у всіх територіально-адміністративних районах України. Це були екскурсійні пункти, екскурсійні бази, екскурсійні комуні. Формування такої мережі сприяло збільшенню кількості екскурсій і подорожей трудівників, в тому числі учнів загальноосвітніх шкіл. Проявлялись ентузіазм, висока активність, масовість. Екскурсійні маршрути охоплювали Харків, Донбас, Криворіжжя, Поділля та інші промислові й історико-культурні комплекси і центри України.

Екскурсії використовувались з метою громадсько-політичної діяльності, атеїстичної, інтернаціональної, військової, оздоровчої роботи. Під час екскурсій учні проводили спостереження за громадським життям, природою, відвідували підприємства промисловості, знайомилися з діяльністю різних установ.

Екскурсії і походи розглядалися як чинник оздоровлення дітей. Школам рекомендувалось звернути увагу на літні оздоровчі екскурсії. Їх проведення було обов'язковим для шкіл великих промислових районів і міст. І вони організовували масові екскурсії, подорожі за місто, мандрівки у природу, а також відкривали оздоровчі табори та піонерські майданчики.

У другій половині 20-х років у зміст шкільних екскурсій партійні і державні органи все частіше вносили ідейно-політичний підтекст, який впливав з мети комуністичного виховання. З цього часу тема Жовтневої революції, героїки громадянської війни і трудових буднів стає обов'язковою. Це конкретизується у спеціальних рішеннях інспекцій народної освіти. Так, наприклад, інспекція народної освіти Кам'янецької округи на відзначення чергової річниці Жовтневої революції зверталась до завідуючих шкіл збирати відомості про те, як „...проходила революція в регіоні школи, в тих місцях, що близькі і знайомі” [5]. Зміст дослідницької роботи під час екскурсій мав яскраве класове спрямування, про що свідчать, наприклад, матеріали, зібрані учителем Жванецької школи Кам'янець-Подільського округу І.І.Гуриним [6], в яких діти зафіксували свідчення селян про життя за часів кріпаччини.

У школах створювали гуртки, які у позакласний час проводили із вихованцями археологічні, етнографічні, фольклорні екскурсії. Часто завдання для таких екскурсій отримували від підприємств, організацій, наукових установ, краєзнавчих осередків. Виявлені і зібрані учнями матеріали передавали на збереження музеям та в архіви.

Цікавим у цьому відношенні є лист Проскурівського краєзнавчого товариства до райвиконкомів, сільських рад і трудових шкіл та відповідні рішення виконавчих комітетів, в яких давався наказ „...всім вчителям доставити в історичну комісію описові відомості про історичні предмети і залишки старовини тих чи інших місць проживання” [7]. З аналізу архівних документів та інформації вчителів того часу випливає, що вони разом із учнями розгорнули пошукову роботу і в короткий термін були зібрані необхідні матеріали і доставлені у місцеві музеї. Частина таких матеріалів залишалась у школах і використовувалась у навчальному процесі.

Аналіз архівних документів [8] свідчить про те, що екскурсійна робота набувала поширення і в діяльності дитячих організацій. У резолюціях четвертої Всеукраїнської наради робітників дитячого руху значилось, що всі шкільні краєзнавчі гуртки повинні мати зв'язок із загальнополітичним життям країни. В планах роботи загонів юних піонерів передбачалось проводити екскурсії до частин Червоної Армії, підприємств і організацій, з якими підтримував зв'язок піонерський загін; на виробництво, в селянське господарство та сільське господарство комуни; ставиться завдання глибше вивчати події Великої Жовтневої соціалістичної революції тощо. Власне, з цього часу екскурсії і туризм стають невід'ємною складовою в діяльності піонерських організацій.

Отже, у 20-х роках було нагромаджено цікавий і різноплановий досвід проведення екскурсій учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Туристсько-екскурсійна робота була складовою навчального процесу, що впливало із сутності комплексних програм і навчальних планів, поширювалась на позакласну роботу, входила до системи дитячого руху. Зміст її визначався тематикою навчальних програм, а в позакласній роботі, як правило, ідейно-політичною доцільністю.

Висновки... Таким чином, у 20-х роках навчальні екскурсії активно використовувались у навчальному процесі і в позакласній роботі. У зв'язку з тенденціями розвитку екскурсійної справи в Україні, екскурсійний рух поширювався серед школярів, став масовим, а екскурсії виконували не лише навчальну функцію, але й оздоровчу і спортивну. Саме у цей час складаються передумови для розгортання мережі позашкільних установ туристсько-екскурсійного профілю, дитячих туристичних центрів, баз, які координували цей напрям діяльності школярів.

На початку 30-х років екскурсійна робота переміщується у Будинки піонерів, у спеціалізовані позашкільні заклади, дитячо-юнацькі туристсько-екскурсійні станції (пізніше – станції юних туристів). У жовтні 1930 року було офіційно затверджено Статут Центральної дитячої екскурсійної станції Народного комісаріату освіти та Центрального Бюро Комуністичного Дитячого Руху ЦК ЛКСМ України. Основне завдання полягало в організації дитячих екскурсій і подорожей, розроблені туристичних маршрутів, наданні допомоги місцевим працівникам у справі екскурсій та дитячого туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Березівська Л. Д. Позашкільне виховання учнів у діяльності просвітницьких організацій (кінець XIX початок XX століття) / Л. Д. Березівська // Шлях освіти – 1997. – №2. – С.50-52.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – [вид. перше]. – К. : Українська видавнича спілка, 1997. – С.314.
3. Волобуев П. Краєзнавство в трудовій школі / Волобуев П., Мостовий П. – Державне видавництво України, 1926. – С.27.
4. Державний архів Хмельницької області (ДАХмО). – Ф.5. – Оп.1. – Спр.537. – Арк.15-18.

5. ДАХмО. – Ф.1602. – Оп.1. – Спр.232. – Арк.4.
6. ДАХмО. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.537. – Арк.16.
7. ДАХмО. – Ф.1602. – Оп.1. – Спр.82. – Арк.52; Спр.239. – Арк.4.
8. Освіта Проскурівщини // Бюлетень Проскурівської окружної ІНО. – Травень, 1928. – Ч.4-5. – С.11.
9. План краєзнавчої роботи для сільських шкіл першого концентру на 3 триместр. Околіт. – Глухів, 1927.
10. Поліщук Г. Екскурсійний метод навчання / Г. Поліщук // Рідна школа. – 2004. – №9 (896). – С.58-60.
11. Педагогіка туризму : навч. посіб. для студ. вищих навч. зал. / за ред. проф. В. К. Федорченка, проф. А. А. Фоменко, доц. М. І. Скрипник, доц. Г. С. Цехмістрової. – К. : Слово, 2004. – 296 с.
12. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наукова думка, 2001. – С.669.
13. Федорченко В. Екскурсійна діяльність в історії шкільництва (початок ХХ століття) / В.Федорченко // Рідна школа. – 2003. – № 7 (882). – С. 50-53.
14. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму [монографія] / за ред. Н. Г. Ничкало – К. : Слово, 2004. – 472 с.
15. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посібник / [Федорченко В. К. Костюкова О. М., Дьорова Т. А., Олексенко М. М]. – К. : Кондор, 2004. – 166 с. – Бібліографія: С. 160-163.
16. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України). – Ф.166. – Оп.4. – Спр.857. – Арк.21-22.
17. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.4. – Спр. 833. – Арк. 16.

Анотація

Н.В.Соловей

Учебные экскурсии в общеобразовательных школах Украины в 20-е гг. ХХ столетия

В статье рассмотрены основные направления школьных экскурсий, методическое обеспечение учителей к их проведению в 20-е годы ХХ столетия. Экскурсионная работа в школе способствовала развитию внешкольных учреждений – детских туристическо-экскурсионных станций, появившихся в Украине в 30-х годах прошлого века.

Ключевые слова. Экскурсии, экскурсионный метод, экскурсионная база, учебный план, трудовая школа.

Summary

M.V.Solovei

Educational excursions in general schools of Ukraine in 1920-s

The basic directions of school excursions, methodical providing of teachers to their conducting in 1920-s are examined in the article. Excursion work at school was instrumental in development of out-of-school establishments - tourist-excursion stations for children which appeared in Ukraine in 30-s of the previous century.

Keywords: excursions, method of excursion, excursion base, curriculum, labour school.

Дата надходження статті

„30” жовтня 2008 р.

УДК 71.134+378.22

І.В.СУСЛІНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Обґрунтування системи професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного циклу в умовах ступеневої освіти регіональних педагогічних навчальних закладів

На основі теоретичного аналізу ключових понять системного підходу в статті обґрунтовано систему професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного циклу в умовах ступеневої освіти регіональних педагогічних навчальних закладів: визначено її методологічні основи, мету, фактори впливу, структурні компоненти (аксеологічний, онтологічний, праксеологічний і морфологічний).

Ключові слова: система, професійна підготовка, учителі гуманітарного циклу, ступенева освіта, регіональні педагогічні навчальні заклади.

Постановка проблеми в загальному вигляді та аналіз досліджень і публікацій... Системні аспекти професійної педагогічної підготовки є досить поширеним об'єктом психолого-педагогічних досліджень. Загалом науковців об'єднує ідея щодо застосування системного підходу у розгляді сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі й вчителів (В.С. Маслов, О.В. Глузман, Є.С. Барбіна, Л.П. Пуховська та ін.). Однак, в ситуації сучасних викликів актуалізується питання обґрунтування системи професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного циклу в умовах ступеневої освіти регіональних педагогічних навчальних закладів

Формулювання цілей статті... Мета статті – теоретично обґрунтувати систему професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного циклу в умовах ступеневої освіти регіональних педагогічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу... Системний підхід – один зі спеціальних способів наукового дослідження, за яким досліджуваний об'єкт розчленовують на елементи, що їх розглядають в єдності, тобто як систему [1]. Сукупність елементів є субстратом системи, системоутворювальні відношення між елементами становлять структуру системи. Об'єкти, як системи, досліджують за допомогою особливих